

Els monestirs de Sant Joan de les Abadesses i Santa Maria de Ripoll a principis del segle XII

JOAN FERRER
Arxiu Comarcal del Ripollès
jferrergo@gencat.cat

Els monestirs de Sant Joan de les Abadesses i Santa Maria de Ripoll a principis del segle XII

Resum

Els monestirs de Santa Maria de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses, fundats pel comte Guifré I el darrer terç del segle IX, van ser protagonistes de les intrusions en el seu govern del poder laic, de les poderoses abadies provençals i de les reestructuracions episcopals dutes a terme en el decurs del segle XI i principis del segle següent. L'abat Ricard de Sant Víctor de Marsella i els comtes de Besalú exemplifiquen a la perfecció la conjunció dels respectius interessos espirituals i materials per assolir i augmentar les quotes de poder davant dels seus opositors. Finalment, després de més d'un segle d'intrusions, d'expulsions i de restabliments, els dos monestirs ripollesos assoleixen la pau institucional necessària per esdevenir dos referents del monaquisme català medieval.

Paraules clau: Sant Joan de les Abadesses, Santa Maria de Ripoll, Sant Víctor de Marsella, Besalú (comtat), simonia

Abstract

The monasteries of Santa Maria de Ripoll and Sant Joan de les Abadesses, founded by Count Wilfred I in the last third of the ninth century, were protagonists of interferences in his Government from the secular power, the powerful Provençal abbeys and the Episcopal' restructuring carried out in the course of eleventh century and the beginning of the next century. The Richard' Abbot of Saint Victor of Marseilla and the Counts of Besalu perfectly exemplify the combination of their respective spiritual and material interests to achieve and increase power in front of their opponents. Finally, after over a century of interference, expulsions and reestablishment the two monasteries achieve peace institutional benchmarks necessary to become two of the Catalan medieval monasticism.

Keywords: Sant Joan de les Abadesses, Santa Maria de Ripoll, Saint Víctor of Marsella, Besalú (county), simony

L'origen dels dos monestirs ripollesos de Ripoll i Sant Joan és sobradament conegut. Repassem, tanmateix, en breus traces, els antecedents d'aquests cenobis abans d'aturar-nos al propòsit d'aquest treball.

Durant el darrer terç del segle novè, Guifré I i la seva esposa Guinedella, comtes de Barcelona, Girona, Urgell i Cerdanya funden les comunitats monàstiques de Santa Maria de Ripoll i de Sant Joan, dita posteriorment de les Abadesses, amb la finalitat principal que esdevinguin els centres d'organització d'unes terres feblement controlades fins aleshores, sobretot amb motiu de la desestabilització produïda cinquanta anys abans a causa de la revolta d'Aissó. Al capdavant de les noves comunitats benedictines, masculina la de Ripoll, els comtes hi situen el seu fill Radulf i, a l'ensens, Emma, filla també dels comtes, infant encara i tutelada per Gotmar, primer bisbe de la restaurada seu episcopal d'Osona, esdevé la primera de les abadesses de la femenina de Sant Joan. Ambdós monestirs compleixen amb escriure la comesa planificada pels comtes i ben aviat expandeixen les seves possessions, dominis i predis més enllà de les assignacions territorials establertes en les respectives cartes de fundació.

Així com la comunitat benedictina de Ripoll perdura en els segles, la de Sant Joan es veu sobtadament estroncada l'any 1017. Bernat I, dit Tallaferro, amb la complaença del seu germà Oliba (abat il·lustre de Ripoll i futur de Cuixà i bisbe de Vic) executa la butlla dictada pel papa Benet VIII per la qual es dissol la comunitat benedictina de Sant Joan, aleshores regida per Ingilberga, germanastra d'ambdós, inspiradors del document. Bernat I aconsegueix del papa, a més, l'expedició d'una altra butlla: la de creació del bisbat de Besalú, el qual es dota principalment amb les nombroses propietats de l'extingit monestir santjoaní, i, finalment, intercedeix perquè el seu fill Guifré, jove encara, sigui designat el primer prelat de la nova seu, alhora que abat de la nova comunitat de Sant Joan, substituïda de l'expulsada. Sota la família comtal de Besalú, doncs, es concentra el paradigma de la simonia; efectivament, la intromissió dels poders laics en els afers d'església protagonitza tot el segle onzè, com mai abans, i es perllonga des d'aleshores fins a la fi de la casa comtal besaluenca.

A més de la direcció de Cuixà i del bisbat de Vic, Oliba lidera el cenobi de Ripoll que assolix la màxima esplendor artística, cultural i espiritual mai viscuda. Consagra, el 1032, per tercera vegada, l'església del seu monestir. És superflu, ara i ací, intentar fer, ni que sigui de manera sumària, un resum de les seves actuacions: mor a Cuixà l'any 1046. A partir del seu important abadiat, la comunitat de Ripoll viu a rebuï de les etapes esplendoroses precedents fins que cau en mans del poder laic i pateix els abusos d'uns abats intrusos que regenten el cenobi. Són moments de titubeig institucional aprofitats per les poderoses abadies provençals i occitanes per sotmetre altres comunitats monàstiques, potser febles o dirigides amb poc d'encert, i així augmentar la seva influència, la de les cases mare, en l'occident europeu d'aleshores. Tanmateix, és ben evident la voluntat de reforma de les congregacions monàstiques impulsada principalment pel papa, la qual cosa legitima les peticions o les actuacions de tutela per part de les abadies insígnia del moment. El beneplàcit dels senyors laics per executar aquestes relacions de dependència és poc dissimulat. Es produeix, per tant, una simbiosi perfecte per aconseguir, els uns els propòsits espirituals (per dir-ho d'alguna manera) i els altres els materials. Ripoll és sotmès a l'abadia de Sant Víctor de Marsella vint-i-quatre anys després de la mort de l'abat Oliba. Bernat II, comte de Besalú, és qui afavoreix i promou aquesta relació de dependència.

Al contrari de Ripoll, la comunitat monàstica de Sant Joan aguanta més anys l'investida abassegadora provençal. Ho fa no perquè sigui més valenta o poderosa, sinó perquè la vinculació amb la casa comtal de Besalú (la falca que tenia l'abadia marsellesa a les nostres terres) és ja un fet des de l'expulsió de les abadeses l'any 1017. El bisbat de Besalú perdura fins a la mort del seu impulsor, el comte Bernat I, ocorreguda tres anys després, i el jovencell bisbe Guifré, abat, com hem dit, de Sant Joan, i bisbe de Carcassona a partir de l'any 1029, regeix com abat, seguint les prescripcions d'Aquisgrà, una comunitat de clergues fundada en substitució de la comunitat benedictina femenina. Aquest canvi de regla potser atura, en més d'una vegada, els intents d'intromissió per part de l'abadia marsellesa, l'avançada de la qual es produeix a les nostres terres l'any 1042 amb la possessió del priorat de Sant Miquel del Fai. No és el mateix un canvi d'adscripció o dependència benedictina, com el que es produeix a Ripoll i en altres comunitats monàstiques adscriïdes a Sant Víctor, que una supressió o substitució de tota una comunitat canonical, com el que implicava a Sant Joan cas que els intents haguessin reeixit. Això no obstant, com veurem, i a força d'insistència i de violència, s'acaba per imposar l'adscripció de Sant Joan a Marsella.

Mort Guifré l'any 1054, l'abat Andreu el substitueix en la dignitat abacial de Sant Joan; el seu govern s'allarga fins al 1077. A partir de la seva mort, el monestir de Sant Joan és tutelat pel bisbe de Vic Berenguer Sunifred de Lluçà. És el moment de màxim impuls dels moviments de reforma monàstica liderats per unes abadies (Marsella, Tomeres, Cluny, Moissac, Avinyó) que sovint entren en competència entre elles a fi d'adscriure's els millors i més ben dotats monestirs dels comtats catalans. Són els anys en què Camprodon, Banyoles, Ripoll... ja es troben dins les seves òrbites i dependència. Davant de tantes pressions i (pel que es pot intuir) les reiterades reticències de la comunicat canonical aquisgranesa de Sant Joan, Bernat III exerceix de braç armat per aconseguir, a principis de l'any 1083, el lliurament del monestir santjoaní a l'abat Ricard de Sant Víctor.

Heus, doncs, com, a finals del segle onzè, la radiografia dels fets històrics ocorreguts a les comunitats monasterials de Santa Maria de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses mostra indefectiblement la influència de la poderosa abadia de Sant Víctor de Marsella. Aquesta relació de dependència es produeix en el marc dels moviments de reforma de la vida monacal impulsats per l'abat Ricard, i en concomitància amb els darrers comtes de Besalú, abans de l'extinció del llinatge i l'absorció del comtat, com és sabut, per la casa de Barcelona l'any 1111.

A diferència del monestir de Ripoll que, com s'ha apuntat, l'adscripció a Marsella és simplement un canvi de dependència orgànica que perdura fins l'any 1172, l'adscripció del de Sant Joan és més convulsa. Gràcies a un relat¹ escrit per un canonge l'any 1115 i tramès a Roma per informar dels fets ocorreguts, sabem, salvant les llicències literàries del text, que aquesta subjugació a Sant Víctor no fou pas ni pactada ni pacífica, ans el contrari. El 4 de gener de l'any 1083 Bernat III² s'apodera amb violència del monestir i expulsa la comunitat de canonges aquisgranesos, lliura el cenobi a l'abat Ricard el qual, amb l'ajuda de la comunitat monàstica de Ripoll, instaura una nova comunitat de monjos formada, probablement, per alguns monjos del monestir veí. Els canonges expulsats s'instal·len a Vic, on esperen expectants la reparació de la seva situació. Tanmateix, és possible que aquesta no sigui la primera de les incursions de l'abat Ricard al monestir de Sant Joan. És probable que, a la mort de l'abat Andreu, sis anys abans, s'iniciessin els contactes (o altrament se succeïssin les pressions de Ricard davant el comte de Besalú) per, d'una forma paral·lela entre Ripoll i Sant Joan, aquestes dues abadies se sotmetessin simultàniament als dictats de Marsella. En el cas de Ripoll, com s'ha dit, s'aconsegueix en 1070; en el de Sant Joan potser es consigna, prop d'aquesta data, el lliurament del monestir per part de Bernat II a favor de l'abat Ricard. Bernat II, oncle de Bernat III, es presenta davant dels fets amb un tarannà més dialogant i, probablement, és més procliu que no pas el seu nebot a avenir-se a una solució pactada davant les pretensions i exigències de Ricard³. El cert és que aquest possible lliurament no es produeix; aquest fet dóna comprensió al text del Cronicó de Ripoll quan esmenta que, amb la incursió violenta ja esmentada de Bernat III l'any 1083, es "retorna" el cenobi als monjos marsellesos.

Ben poc temps dura la presència d'aquests monjos en el monestir de Sant Joan arran d'aquesta primera, o segona, incursió. El comte Bernat III, davant les exigències de seculars i eclesiàstics, es veu forçat a retornar el monestir a la comunitat de canonges refugiada a Vic. Això s'esdevé el 21 d'octubre següent⁴. Durant aquests mesos, però, la vinculació de la casa comtal de Besalú amb la nova comunitat marsellesa fa prova de legitimitat quan, per exemple, el dia 7 de gener de 1083⁵, els vescomtes de Bas, Udalard i Ermessenda, amb el seu fill Pere, restitueixen al monestir santjoaní les esglésies de Sant Julià de Vallfogona i Sant Pere de Montgrony les quals, en paraules dels actants, les havien adquirides amb males formes i, per tant, les posseïen injustament. De fet, però, aquesta restitució és el compliment d'una promesa consignada en un document anterior, no datat amb precisió, en el qual Udalard jura fidelitat al seu germà, l'abat Andreu abans esmentat, successor de l'abat-bisbe Guifré, per raó, entre altres, de l'església de Vallfogona.

1 J. FERRER, *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Barcelona, 2009, doc. 53, p. 103-107.

2 Sobre la problemàtica quant al protagonisme de Bernat II (oncle) o Bernat III (nebot) en els fets de Sant Joan, hem preferit guiar-nos per les explicacions desenvolupades a E. JUNYENT, *El monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Sant Joan de les Abadesses, 1976, p. 42, tot defugint, no obstant, de considerar categòricament el nebot com el protagonista dels fets moralment punibles i el seu oncle com l'autor dels fets magnànims o piadosos.

3 Aquesta consideració sobre els caràcters de l'oncle (Bernat II) i nebot (Bernat III) l'extraiem de JUNYENT, *El monestir...*, p. 42.

4 Antoni Pladevall i Font (a *Catalunya Romànica. X. Ripollès*, Barcelona, 1987, p. 362) afirma que aquest període de govern dels monjos de Sant Víctor de Marsella perdura fins l'any 1089 quan es promulga la butlla del papa Urbà II. Això no obstant, les evidències documentals (jurament de fidelitat de Bernat III de 1086) i el treball minucios i precís del canonge Junyent (*JUNYENT, El monestir...*, p. 42-43) exclouen amb escreix qualsevol altre interpretació.

5 FERRER, *Diplomatari...*, doc. 36, p. 76-77.

6 No deixa indiferent la reiteració, gairebé obsessiva, que trobem en alguns historiadors actius, com, entre altres, Antoni Pladevall i Font (*Catalunya Romànica...*, p. 354) d'atribuir, des dels seus orígens, el nom de Sant Joan de Ripoll al monestir de les abadesses. Ja l'any 1986, Josep Esteve (J. ESTEVE, *Onzè centenari del monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Sant Joan de

Udalard i Ermessenda, segons el document, retornen aquelles possessions al monestir de Sant Joan, dit aleshores de Ripoll⁶, subjecte, a més de a l'abat Ricart, a Bernat, abat de Ripoll, la qual cosa demostra la tutela que exerceix el monestir ripollès sobre la nova comunitat monàstica, sotmesa a Marsella i instaurada a Sant Joan. En el mateix document, però, consta la signatura autògrafa de Berenguer Sunifred de Lluçà, bisbe de Vic i protector dels canonges foragitats. Aquesta presència motiva un dubte interpretatiu contradictori amb allò que transcriu el relator dels fets de 1115. El document és la restitució d'uns béns eclesiàstics injustament apropiats pels vescomtes, certament. En condicions normals, podríem avenir-nos a considerar totalment justificada la presència del bisbe en un acte de restitució d'uns béns eclesiàstics. Però com pot ser que, tres dies després de la violència de Bernat III, el bisbe subscriu i legitimi la dependència del monestir de Sant Joan envers Sant Víctor, l'abat Ricard i el monestir de Ripoll, quan consta ser garant i protector de la comunitat canonical santjoanina a la qual, en aquell precís moment, ell acull i ofereix refugi a la seu episcopal de Vic? Tot plegat, potser, només és l'evidència d'una situació de comunió d'interessos entre les parts (podríem dir-ne l'autòctona, representada pel bisbe de Vic i la comunitat canonical, i la forana, amb el comte de Besalú i l'abat marsellès al capdavant), que il·lustra, en aquells anys, una posició de supremacia per part de l'abat Ricard per damunt d'unes afeblides abadies i uns mitrats gens disposats a enemistar-se amb els legats papals de torn. Cal recordar, a més, que són els anys en què es gesta la separació de les diòcesis catalanes de la metropolitana de Narbona i es promociona la candidatura de la seu episcopal de Vic, amb el bisbe Berenguer Sunifred⁷, precisament, elevat a la dignitat arquebisbal, per assumir unes atribucions que, un parell de dècades més enllà, s'adjudicaran definitivament a Tarragona.

Tot sembla indicar, però, que el restabliment de la comunitat canonical a Sant Joan a partir de finals de l'any 1083 no fou pas acceptada de bon grat per l'abat Ricard i, sobretot, per la comunitat benedictina de Ripoll, que havia col·laborat activament en la operació duta a terme mesos abans. Per aquest motiu, els monjos ripollesos intensifiquen les seves accions per mantenir la posició que havien adquirit i que ara veien perillar amb el retorn de la canònica a Sant Joan. Per contrarestar violències i pressions, Berenguer Sunifred necessita de recursos econòmics per finançar la causa dels seus protegits i empenyora, el mes de novembre d'aquell any, per dos-cents sous de plata i per un període de cinc anys, les rendes d'un mas que posseïa prop de Barcelona.

Amb el retorn de Vic, però, la posició de la comunitat canonical de Sant Joan dins el context del moment no s'havia pas afermat; continuava a voluntat d'un mar ple d'influències externes i d'interessos econòmics que maldaven per aconseguir la supremacia espiritual i política. Berenguer Sunifred ho resoltsàviament, en aquell moment, i sotmet la canònica santjoanina al monestir de Sant Ruf d'Avinyó, canviant, això sí, la regla aquisgranesa per l'agustiniana, tal i com ja havia fet en altres comunitats canòniques, com la de l'Estany, Lluçà, Sant Llorenç Dosmunts, Sant Tomàs de Riudeperes, Manresa i Calaf. Amb aquesta adscripció, el bisbe de Vic allunya de Sant Joan les pretensions dels marsellesos de Sant Víctor i, alhora, compleix amb l'esperit reformador de les comunitats monasterials i canòniques que defensaven i impulsaven els regents del comtat de Besalú. Tan és així que, el 13 d'octubre del 1086, el comte Bernat III de Besalú es trasllada al monestir de Sant Joan i posa sota la seva protecció la comu-

les Abadeses, 1986) afirma el següent: «Els historiadors de l'època primitiva del monestir acostumen a atribuir-li la denominació de "Sant Joan de Ripoll", denominació que no es troba ni una sola vegada en l'abundosa documentació dels segles IX i X [i gairebé ni en la dels segles XI, XII i XIII: afegit de Joan Ferrer]. Les escriptures el designen com el monestir o el cenobi, o la casa, o l'església de Sant Joan i generalment hi afegeixen: "situat al comtat d'Osona, a la vall de Ripoll, vora el Ter"».

Podem afegir que la denominació explícita de "Sant Joan de Ripoll" s'inicia amb els documents emesos durant el període de tutela del monestir de Sant Joan a càrrec del monestir "marsellès" de Ripoll, o sigui, pels volts de l'any 1083. És a partir d'aleshores (concretament la primera vegada on apareix és a la restitució d'Udalard i Ermessenda) que trobem, de forma molt minoritària, aquesta denominació originada, lògicament, com a conseqüència del govern directe exercit pel monestir de Ripoll. El fet que poc després, l'any 1086, s'esmenti per primera vegada la denominació "Sant Joan de les Abadeses", que acabarà imposant-se, demostra que aquells són uns anys de canvis institucionals.

7 Berenguer Sunifred de Lluçà, bisbe de Vic entre els anys 1078 i 1099.

nitat de canonges que el governa, regida per la regla de sant Agustí, autoritza que aquesta estigui sota l'autoritat abacial del bisbe Berenguer Sunifred i, finalment, promet fidelitat al cenobi i es compromet a no prendre'ls més l'abadia, promesa que va incomplir.

L'afermament de la canònica agustiniana es completa el dia 19 de maig de 1089, data d'expedició d'una butlla per part del pontífex Urbà II, la *Iustis petitionibus*⁸, conservada encara avui a l'arxiu del monestir santjoaní, la qual deslliura el monestir de Sant Joan del poder secular i posa sota la protecció de la Santa Seu la canònica que el bisbe Berenguer Sunifred havia establert. La butlla també obliga al retorn dels béns que injustament s'havien sostret del monestir i reitera la lliure facultat de l'abadia quant a l'elecció del seu abat. Tanmateix, i llevat d'alguna excepció, no es va generalitzar el retorn efectiu dels béns, propietats i dominis robats o injustificadament manllevats just abans de les incursions dels monjos de Marsella, ni tampoc els que es van sostreure, sis anys abans, mentre aquests van governar durant pocs mesos l'abadia santjoanina. Els canonges de Sant Joan reclamen la restitució dels seus béns, aquesta vegada aprofitant la celebració a Tolosa de Llenguadoc, l'any 1090, d'un important concili -el qual, tot sigui de pas, confirma el restabliment definitiu de la seu metropolitana de Tarragona, davant de la lògica oposició de la seu de Narbona. El document⁹ que va atendre el prec és un decret emès el dia de Pentecosta pel cardenal Rainer, futur papa Pascual II, i Amat d'Oloró, arquebisbe de Bordeus, ambdós legats papals, segons el qual s'ordena als bisbes de Girona, Osona, Urgell, Elna i Barcelona que promoguin la restitució a Sant Joan dels béns que havien sostret l'abat Ricard i els monjos marsellesos.

La vida de la canònica agustiniana de Sant Joan transcorre amb certa tranquil·litat mercès als documents de protecció que havia rebut, al retorn progressiu d'algunes propietats i rendes, i a la tutela de Berenguer Sunifred, tot just designat arquebisbe de la seu metropolitana de Tarragona, el qual governa l'abadia per mitjà, primer, del prior Guillem i, després de la mort d'aquest, del sacrista Ramon. Tanmateix, la relativa pau viscuda a Sant Joan no es correspon amb l'enfrontament que aleshores estaven protagonitzant les dues seus metropolitanes de Narbona i Tarragona, més i tot quan les influents abadies forasteres als comtats catalans s'enfrontaven i movien tot tipus de ressorts per desestabilitzar la nova circumscripció arquebisbal. Les disquisicions van arribar a les altes esferes de la jerarquia catòlica fins al punt que el papa Urbà II, pel juliol de 1096, es trasllada a Nimes on celebra un concili i decideix sobre la qüestió: els bisbats dels comtats catalans són sostrets a Narbona, excepte el d'Elna, i es reconeix la potestat de Toledo, just conquerida tres anys abans, com a primada de tots ells. El monjo de Cluny Bernat, legat pontifici i primer dels arquebisbes de la recent conquerida ciutat toledana, inicia un periple per les nostres terres per organitzar i difondre la nova divisió arquebisbal i, paral·lelament, discernir sobre qüestions litigioses pendents de solució. A Vic, per exemple, Bernat convoca i reuneix un sínode el dia 8 de març de 1098. Fou a Vic on Bernat i Berenguer Sunifred executen els pactes i liquiden les contrapartides que dos anys abans, a Nimes, ambdós havien acordat perquè Narbona s'avingués a acceptar la restaurada seu metropolitana de Tarragona i, de pas, Berenguer Sunifred se sentís amb més comoditat i legitimitat ocupant la seu arquebisbal que cenyia des de feia vuit anys? És a Vic on Berenguer Sunifred, d'avançada edat, afluixa davant les pressions de Bernat de Cluny que, per força, devia estar assabentat, de primera ma, de les pretensions marselleses i li transmet les reclamacions de l'abat Ricard, el qual encara insistia en la possessió de l'abadia de Sant Joan?

La resposta a aquestes preguntes la trobem cinc dies després quan Berenguer Sunifred, arquebisbe i abat vitalici de Sant Joan, renuncia a tots els béns i drets de que disposa al monestir, que es troben repartits pels comtats de Ripoll, Osona, Berga, Cerdanya, Conflent, Vallespir, Rosselló, Besalú, Peralada, Empúries, Girona, Barcelona i Urgell, i li retorna, a més, les esglésies i els feus que havia donat a clergues i laics¹⁰. En definitiva: Berenguer Sunifred es desentén totalment de la tutela i la protecció que

8 FERRER, *Diplomatari...*, doc. 40, p. 82-84.

9 FERRER, *Diplomatari...*, doc. 42, p. 85-86.

10 FERRER, *Diplomatari...*, doc. 46, p. 94-96.

exercia al monestir de Sant Joan i, *de facto*, el lliura als designis i voluntats del comte de Besalú (reitere-ho: el braç executor de les pretensions de Sant Víctor. Immediatament, el comte se sent deslliurat de la promesa feta anys abans de no prendre l'abadia santjoanina i, segons un Cronicó de Tortosa, l'11 d'agost d'aquell any de 1098, els canonges són expulsats de Sant Joan altra vegada amb violència i sense miraments.

Aquesta vegada, però, el comte Bernat III i l'abat Ricard estableixen una doble comunitat, masculina i femenina, que ocupa el monestir santjoaní fins a mitjans de l'any 1114. La presència de la comunitat femenina es pot interpretar com un intent de complaure el bon record que perdurava entre els estaments eclesiàstics d'ençà que el monestir va ser governat per les abadesses successores d'Emma de Barcelona. És significatiu de remarcar que la denominació de Sant Joan de les Abadeses apareix per primera vegada, precisament, amb el document de renúncia de Berenguer Sunifred, abans esmentat. És evident, doncs, la voluntat de recuperar algunes reminiscències del passat, certament glorioses, per legitimar la nova situació jurídica del monestir. Malgrat aquest rerefons simbòlic, el grup de monges instal·lades a Sant Joan, procedents de l'abadia provençal de Santa Perpètua de Brunyola i acompanyades per les hosts del comte de Besalú fins al seu destí, no van pas regir soles el cenobi. De fet, el govern del monestir va ser assumit de forma compartida pels priors de les dues comunitats, Albert (substituït més tard per Ramon) i Elisabet, els quals reben donacions, accepten restitucions de béns i fins i tot insten a Arnau de Malla, bisbe de Vic, que el 1104 consagri l'església de Sant Martí de Surroca, a Ogassa. La pervivència i força de la doble comunitat monàstica dependent de Sant Víctor de Marsella es veié, si cal, enfortida gràcies al nomenament de l'abat Ricard com arquebisbe de Narbona l'any 1106.

Amb la mort de Bernat III i la conseqüent adscripció, l'any 1111, del comtat de Besalú al de Barcelona, en compliment dels pactes matrimonials signats quatre anys abans, desapareix un dels protagonistes de les vicissituds i trasbalsos soferts per la comunitat canonical de Sant Joan durant els darrers trenta anys. L'altre protagonista, l'abat Ricard, ben poc pogué fer per evitar la conjunció de voluntats, promoguda per la diàspora dels canonges agustinians i teixida entre el comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, el bisbe de Vic, Ramon Gaufred, i l'abat de Sant Ruf d'Avinyó, Oleguer, per restituir la comunitat canonical a Sant Joan i complir, així, les disposicions papals que protegien l'abadia santjoanina i la subjugaven, sense intermediaris ni dependències d'altres monestirs, directament a la Santa Seu. Més i tot, si cal, l'abat Ricard perd un dels seus ressorts quan Bernat III, abans de morir, reconeix el perjur al jurament ja esmentat i disposa que un militar de la seva confiança, Pere Ramon, juntament amb un sacerdot, retornin als canonges dispersats de la canònica els documents i els privilegis que els havia sostret l'any 1098. Tanmateix, la restitució del monestir no és automàtica a la mort del comte: el procés triga tres anys a veure's complert. L'1 d'agost de 1114 la comunitat de canonges s'instal·la, novament, al monestir de Sant Joan i ben aviat es procedeix a l'elecció de l'abat, dignitat que recau en el canonge ardiaca Berenguer Arnau. Amb ell s'enceta un període de pau institucional i d'estabilitat, protagonitzat després d'ell per vint-i-quatre abats, que perdura fins a l'any 1592.

L'abat Ricard, però, insisteix en la reclamació dels seus drets a Sant Joan i no s'atura fins que el papa Pasqual II, estén dues butlles l'any 1114 que deixen clara, per a qui encara ho dubtava, la situació jurídica del monestir santjoaní. Una, datada el 25 d'octubre¹¹, en la qual es felicita pel restabliment de la canònica i confirma la butlla ja comentada d'Urbà II, segons la qual el cenobi de Sant Joan gaudeix de la protecció papal. I l'altre, del dia 4 de desembre¹², que encomana a la comunitat reinstal·lada que es regeixi per la regla de sant Agustí i observi els costums de la congregació de Sant Ruf d'Avinyó. La dependència del monestir de Sant Joan de les Abadeses al de Sant Víctor de Marsella havia quedat, definitivament, liquidada.

Hem exposat, principalment, les vicissituds viscudes en el monestir de Sant Joan perquè exemplifiquen, potser com en cap altre, les lluites mantingudes entre els poders civil i eclesiàstic de bona part del segle XI fins a començaments de la següent centúria. Quant al monestir de Ripoll, comunitat benedictina des de l'origen, l'adscripció a l'abadia també benedictina de Marsella va ser fins i tot beneficiosa per a la vida

espiritual i material del cenobi ripollès. La magnífica portada romànica, per exemple, es cisellà durant el període marsellès. La riquesa i importància del seu escriptori monàstic es veié augmentada i bellament ennoblida durant aquesta dependència¹³. De ben segur que, per qüestions de proximitat, la comunitat de Ripoll tingué un paper destacat en la implicació i supervisió dels plans de l'abat Ricard programats per a Sant Joan. Això no obstant, més enllà dels convulsos mesos de l'any 1083, no podem escatir més de la implicació ripollesa en els afers santjoanins. Finalment, no és fins entre els anys 1169 i 1172 que es produeixen els primers conflictes entre l'abadia de Ripoll i la de Marsella; és a partir d'aquestes dates que, de fet, però no pas de dret, el monestir de Ripoll se sostreu de la dependència de Sant Víctor.

11 FERRER, *Diplomatari...*, doc. 51, p. 101.

12 FERRER, *Diplomatari...*, doc. 52, p. 101-103.

13 No obstant això, no podem obviar que una de les tres grans bíblies obrades en temps de l'abat-bisbe Oliba, la Vaticà lat. 5729, fou sostreta del monestir ripollès per la comunitat de Sant Víctor de Marsella quan emprengué la seva marxa entre els anys 1168 i 1172 (A. M. MUNDÓ, *Les bíblies de Ripoll*, Ciutat del Vaticà, 2002. p. 55-57).